

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
Одеський археологічний музей
Національної академії наук України
Відділ археології Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології Національної академії наук України
Державний архів Одеської області
Грецький фонд культури (Одеса)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XI

Одеса
ОНУ
2016

УДК 9(4-11)"632/1789"
ББК 63.3(4,5)2/5
С773

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 17 лютого 2016 р.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XI / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
2016. – 610 с.

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XI читань пам'яті професора П. Й. Каришківського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 11–13 березня 2016 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

Рецензенти:

Бруяко І. В. – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
Довгополова О. А. – д.ф.н., професор кафедри філософії природничих факультетів ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

Немченко І. В. – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
Дьомін О. Б. – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Дзиговський О. М. – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Кушнір В. Г. – д.і.н., декан історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова;
Луговий О. М. – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Булатович С. А. – к.і.н., доцент;
Охотніков С. Б. – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
Руссов М. Д. – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
Самойлова Т. Л. – к.і.н., зав. Відділом археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАНУ;
Сминтина О. В. – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Сорочан С. Б. – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ISBN 978-617-689-159-8

© Колектив авторів, 2016

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016

посвящённой 150-летию со дня рождения академика Николая Петровича Лихачёва (1862-1936). – СПб., 2014. – С. 335-348.

¹⁰ Сотникова М.П. Указ. соч. – С. 98-113; Моисеенко Н.С. Новое о топографии сребреников с именем Петра... – С. 237-247.

¹¹ Моисеенко Н.С. Вопросы метрологии ... – С. 343.

О. Є. Музичко (Одеса)

**ДО НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ П. Й. КАРИШКОВСЬКОГО:
ВІДГУК ПРОФЕСОРА С. Я. БОРОВОГО НА АВТОРЕФЕРАТ
ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ «МОНЕТНОЕ ДЕЛО И
ДЕНЕЖНОЕ ОБРАЩЕНИЕ ОЛЬВИИ (VI в. до н.э. – IV в. н.э.)»**

Опублікований нижче документ не додає якихось нових фундаментальних свідчень до біографії П.Й. Карішковського, а проте викликає інтерес у кількох аспектах. По-перше, його автором є професор С.Я. Боровой¹, якого разом з П.Й. Карішковським можна вважати одним з тих, хто виводив одеську історичну науку поза межі провінційності, як за рахунок оригінальних та високоякісних праць, так і шляхом встановлення розгалужених зв'язків поза межами Одеси. Хоча обидва вчених були радянськими істориками, але сучасники розглядали їх як далеко не типово радянських осіб та істориків, вважали носіями найкращих наукових традицій кінця XIX – початку XX ст. Наукові інтереси С.Я. Борового та П.Й. Карішковського, за всієї їх різнобічності, не перетиналися. Невідомо і про їх особисті контакти, хоча важко уявити, що вони не зустрічалися хоча б у Науковій бібліотеці ОДУ імені І.І. Мечникова, Одеському археологічному товаристві (спадкоємець Одеського товариства історії та старожитностей), в якому обидва були членами та активно співпрацювали.

Працювали вони у різних вищих навчальних закладах: здебільшого історик економіки С.Я. Боровой тривалий час викладав економічну історію в Інституті народного господарства, П.Й. Карішковський пов'язав своє життя з ОДУ імені І.І. Мечникова. Написання відгуку на автореферат докторської дисертації П.Й. Карішковського саме С.Я. Боровим пояснюється, з одного боку, його загальноновизнаним високим фахом, що дозволяв сподіватися на те, що його ім'я гарно пролунає у стінах Ленінградського університету, де відбувся у 1969 р. захист дисертації П.Й. Карішковського. Ім'я С.Я. Борового було відомим серед ленінградських та московських істориків. З іншого боку, тема дисертації П.Й. Карішковського

перегукувалася з історико-економічними інтересами С.Я. Борового, який довгий час ретельно вивчав теми, власне, пов'язані з грошовим обігом – історію банків та фінансів Російської імперії. І хоча С.Я. Боровой не міг оцінити всіх вузькоспеціально-нумізматичних аспектів дисертації, він влучно актуалізував головні здобутки дисертанта, в чому його думки знайшли підтвердження з боку відповідних спеціалістів. Наскільки знаємо, обставини захисту докторської дисертації П.Й. Каришковського на сьогодні мало вивчені. Тому відгук С.Я. Борового дає нам одну з рисок до створення картини захисту – такої завжди вагової та рідкісної події, як захист провінційного вченого у фактично столичному центрі. А це завжди було дуже нелегкою справою. Втім, реконструкція цих подій, можливо, виявлення відомостей про прогнозовані складнощі для П.Й. Каришковського, враховуючи його непросту біографію та репутацію як для радянського вченого – ще попереду.

Цікавою обставиною є той факт, що П.Й. Каришковський завжди з пієтетом ставився до свого вчителя А.Г. Готалова-Готліба, ймовірно відчуваючи через його постать свій духовний зв'язок з Ф.І. Успенським. Натомість саме С.Я. Боровой виступив «злим генієм» А.Г. Готалова-Готліба, «знеславивши» його ім'я у своїх загальновідомих мемуарах. Проте, як бачимо, у долі П.Й. Каришковського він відіграв позитивну роль.

Відгук С.Я. Борового важливий і у ширшому контексті, ніж біографії С.Я. Борового та П.Й. Каришковського. Попри новітні дослідження, ми досить мало знаємо про взаємодію істориків з ОДУ імені І.І. Мечникова та інших одеських осередків високої школи та науки. Починаючи ще з 1920–1930-х рр. С.Я. Боровой співпрацював з викладачами Інституту народної освіти та відродженого університету, зокрема з М.Є. Слабченко, Є.О. Загоровським. У роки війни в евакуації він працював разом з низкою викладачів університету, передусім з К.П. Добролюбським. С.Я. Боровой брав участь спільно з викладачами-істориками ОДУ у таких відомих проектах, як «Історія Одеси» 1957 р., «Історії міст та сіл УРСР. Одеська область», є в нього і спільна публікація². Тому далеко не ритуальним виглядає привітання С.Я. Борового у 1973 р. з 70-річчям та 50-річчям науково-педагогічної діяльності від істфаку ОДУ за підписом декана З.В. Першиної³.

Додатковими свідченнями про співпрацю С.Я. Борового з ОДУ є його інші рецензії та відгуки на праці колег з університету чи спільні з ними рецензії. Першими за хронологією (1945 та 1948 рр. відповідно) є прихильні відгуки С.Я. Борового на праці К.П. Добролюбського: розділ до згаданої праці з історії Одеси на нетипову для К.П. Добролюбського

тему про історію румунської окупації Одеси у 1941–1944 рр. – тему, що з цілком зрозумілих причин дуже хвилювала С.Я. Борового, та на основну франкознавчу тему для К.П. Добролюбського «Термидор». Напевно, С.Я. Боровому вартувало великих душевних зусиль, услід за автором, фактично оминувати тему Холокосту, яку він так проникливо розкрив у своїх «Воспоминаниях».

У 1949 р. С.Я. Боровой намітив програму видання цінних інкунабул, що зберігалися у Музеї книги Наукової бібліотеки ОДУ. У 1950 р. доцент ОДУ С.М. Ковбасюк та С.Я. Боровой підготували цікаві для історіографа і сьогодні зауваження про побудову університетського лекційного курсу «Українська історіографія». Разом з заідеологізованими тезами, автори у цілком модерний спосіб наголошували на тісному зв'язку історіографії з суспільною думкою та джерелознавством. У 1960–1970-х рр. С.Я. Боровой рецензував рукопис ювілейної праці з історії Одеського університету⁴ та дисертацію В.П. Ващенко⁵.

Отже, хоч і невелика рецензія, що публікується нижче, сама по собі не може надати значної інформації, вона, як і будь-яке джерело, несе у собі певний інформаційний потенціал, що може бути розкритий лише завдяки подальшим зусиллям у такій перспективній галузі, як дослідження радянського етапу розвитку історичної науки та освіти в Україні.

Державний архів Одеської області. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 9.
машинопис

Отзыв об автореферате докторской диссертации П.О. Карышковского на тему **МОНЕТНОЕ ДЕЛО И ДЕНЕЖНОЕ ОБРАЩЕНИЕ ОЛЬВИИ.**

Археология и история античных центров юга России давно и успешно изучается советскими учеными, но особенности их экономики представляются и сейчас во многом спорными и неясными. Это следует объяснить, помимо прочего, недостаточностью имеющихся источников, проливающих лишь крайне скудный свет на хозяйственную жизнь древних городов Северного Причерноморья и их окружения.

Рассматриваемая диссертация представляет в связи со сказанным интерес и ценность по крайней мере в двух отношениях: с одной стороны, автор обогащает круг источников по истории Ольвии,

впервые в археологической и специально нумизматической литературе давая развернутый и разносторонний обзор всех ее монет с метрологической, типологической и историко-культурной точки зрения; с другой стороны, детальный анализ ольвийского монетного дела, охватывающий фактически всю историю города, от его основания в VI в. до н.э. и до его гибели в IV н.э., поставлена на службу более широкой задаче – выявлению закономерностей и особенностей денежного обращения Ольвии, как составной части античного мира. Нельзя не подчеркнуть, что в этой второй части автору приходится двигаться, почти не имея предшественников, и выводы его, – насколько можно судить по автореферату, достаточно солидно обоснованные, являются несомненным вкладом в советскую науку. Отметим, в частности, оригинальную периодизацию истории ольвийского денежного обращения, интересные наблюдения над ролью кизикинов в ольвийском денежном хозяйстве, разбор немногочисленных сообщений ольвийских эпиграфических документов, имеющих отношение к проблемам денежного обращения, замечания об относительной стоимости монетных металлов, материалы о проникновении римских монет в Ольвию и о соответствующих преобразованиях ольвийской монетной системы и т.п.

Диссертация П.О. Карышковского, основное содержание которой изложено автором в нескольких десятках работ, представляет комплексное научное произведение, стоящее на грани собственно археологических и историко-экономических исследований. Не входя в оценку его чисто нумизматического содержания, считаем необходимым отметить, что перед нами оригинальный марксистский труд, построенный на весьма серьезной источниковой базе и являющийся несомненным вкладом в научную литературу по истории народного хозяйства.

Для нас нет никакого сомнения в том, что работа П.О. Карышковского вполне соответствует тем высоким требованиям, которые должны предъявляться к диссертациям на соискание ученой степени доктора исторических наук.

По поручению кафедры экономической истории Одесского института народного хозяйства

Доктор исторических наук, профессор
(С.Я. Боровой)
17 октября 1969 г.

¹ Див. про нього: Андреев В., Чермошенцева Н. Саул Боровий: єврейський вектор історії України. – Херсон-Нікополь, 2010; Муzychko A.E. Научная и педагогическая деятельность профессора С.Я. Борового // Историк-экономист С.Я. Боровой и проблемы современной истории экономики: к 110-летию со дня рождения С.Я. Борового: монография / Зверьяков М.И., Уперенко Н.А., Подгорный А.З. и др. Под ред. М.И. Зверьякова, Н. А. Уперенко. – Одесса, 2013. – С. 42–59.

² Боровой С., Ковбасюк С., Першина С. По поводу заметки об основании Одессы // УІЖ. – 1966. – № 9. – С. 158.

³ Державний архів Одеської області. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 9.

⁴ Див.: Муzychko O.E. Три маловідомі рецензії на ювілейні видання з історії Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова: автори, тексти, контексти // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2013. Т. 18, вип. 2(10). – С. 60-77.

⁵ Див.: Муzychko O.E. Традиції вивчення та викладання історії комерції в Одеському національному економічному університеті: С.Я. Боровой // 150-річчя комерційної освіти в Одесі. Матеріали круглого столу, 12 грудня 2012 р., Одеса / Відп. Ред.: М.І. Зверьяков. – Одеса, 2013. – С. 66-71.

К. В. Мызгин (Варшава)

О НАХОДКАХ АУРЕУСОВ ГАЛЛИЕНА НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ¹

Римские ауреусы хоть и составляют не более 1 % среди находок римских монет на территории Барбарикума, но вызывают к себе повышенный интерес не только у коллекционеров (по известным причинам), но и у исследователей, особенно в последнее время². Безусловно, их находки являются важным не только нумизматическим, но и историческим источником, т.к. они во многом синхронны тем древностям, в чьих контекстах они чаще всего находятся (имеются в виду культуры германского круга Центрального и Восточного Барбарикума позднеримского времени – начала эпохи Великого переселения народов: черняховская, вельбаркская, пшеворская и др.). Являясь изделием из золота – материала, не являвшегося массовым в варварской среде этого времени, – они, по всей видимости, играли статусную роль в местном обществе, а источники их попадания зачастую могли иметь конкретные исторические обстоятельства.

До начала 2000-х гг. наука не располагала информацией и о десятке таких находок³. Не удивительно, что в это время проблема поступления ауреусов исследователями практически не затрагивалась. За последние годы, т.е. фактически с началом «эры металлодетектора»,